

УДК 378.4(477-25)

**Станіслав
Ніколаєнко**

Ректор Національного університету біоресурсів і природокористування України, професор кафедри педагогіки, доктор педагогічних наук, академік НАПН України

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ — ЧЕРЕЗ ВІЙНУ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИЗНАННЯ

У статті в контексті досліджуваної проблеми проаналізовано реалії функціонування вищої освіти в умовах воєнного стану, запропоновано інструменти ефективного застосування наявних університетських ресурсів для трансформації парадигми "вижити і вистояти" до парадигми "жити, відновитись і розвиватись" з урахуванням глобальних викликів сьогодення та прогнозованого повоєнного періоду розбудови України. Актуальність наукового пошуку зумовлена низкою прямих загроз соціокультурного, економічного, національного, військово-політичного характеру, спричинених розв'язаною РФ загарбницькою війною. Виявлені та проаналізовані фактори, що безпосередньо впливають на розвиток вищої школи України загалом і НУБіП України зокрема. Визначені негативні чинники, що мають нестабільний характер і впливають на діяльність університету. Виокремлено комплекс особливостей, що відображають реалії університетського навчання в умовах воєнного стану, приділена увага динаміці чинного законодавства, яке частково врегульовує функціонування системи вищої освіти України в сучасних реаліях і окреслює ключові напрями розвитку на повоєнне майбутнє. Представлена статистика щодо фінансування ЗВО в Україні та світі у порівняльно-зіставній площині, презентовано позиції,

які мають забезпечити ефективну інтеграцію Цілей Європейської Стратегії вищої освіти у вітчизняні університетські умови. У цьому контексті виокремлено фактори сприяння розвитку міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних університетів на прикладі НУБіП України та окреслено головні напрями реформування вітчизняної вищої школи на шляху до гармонізації з європейським освітнім простором. Увага акцентується на подальших змінах у вищій освіті, які мають спиратися на кращі зарубіжні практики та враховувати позитивні аспекти вітчизняного сьогодення й минулого.

Ключові слова: вища освіта, європейський освітній простір, заклади вищої освіти, Стратегія розвитку вищої освіти, освітній процес, дистанційне навчання, надзвичайний стан.

Реалії сучасної України позначені низкою прямих загроз соціокультурного, економічного, національного, військово-політичного і геополітичного характеру. Водночас важкі та болісні ситуації, зумовлені розв'язаною РФ загарбницькою війною, відкривають великі перспективи для "...розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері... поряд із забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське та євроатлантичне співтовариство..."¹.

У зв'язку з цим особливого значення набувають збереження і розвиток людського капіталу, зокрема в частині актуалізації нової виховної стратегії, особливо національно-патріотичного становлення особистості в освітніх закладах, як полівекторної системи, для якої пріоритетом має стати забезпечення майбутнього розвитку Української держави.

З викладеного вище випливають нагальна необхідність переосмислення досягнутого й окреслення перспективних шляхів узгодження змісту вищої освіти з особливостями військового часу та переходом нашої країни від парадигми "вижити і вистояти" до парадигми "жити, відновитись і розвиватись" (М. Томенко) через здійснення системних заходів, спрямованих на формування "...нового українця, який діє на засадах національних та європейських цінностей"².

Саме тому пріоритетне надзавдання освітянської спільноти у воєнний час — це взяти на себе відповідальність за пошук шляхів вирішення системних соціокультурних, соціально-економічних проблем насамперед шляхом мобілізації людських ресурсів, підвищення якості людського капіталу, який гартується уні-

¹ Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 : наказ МОН від 06.06.2022 № 527 [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotichnohovykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy>.

² Томенко М. Сквородинівська Україна: як вивчати, популяризувати і шанувати Великого Українця / М. Томенко // Духовний код української ідентичності у вимірі міжкультурної комунікації : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10—11 листопада 2022 р.). — Київ, 2022. — С. 17—18.

верситетською школою, збереження кращих традицій підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, формування ціннісних орієнтирів молодого покоління українців тощо.

Перед нашою країною нині постає низка непростих ментальних, духовних, світоглядних проблем, зокрема їх розв'язання у сфері людинотворення в освітніх закладах, що є основною системою координат формування справжнього громадянського суспільства України на шляху до європейського визнання.

У науковому дискурсі вітчизняними вченими висвітлювались окремі аспекти досліджуваної проблеми, такі як: процеси інтеграції вищої освіти України до європейського освітнього простору (В. Кремень, Б. Корольов, А. Корецька, В. Луговий, О. Ляшенко, М. Левшин, В. Мадзігон, І. Маноха, М. Михальченко, О. Невмержицький, Г. Онкович, В. Скопенко, О. Савченко, І. Тимошенко, О. Тимошенко, В. Ткаченко, та ін.); основні напрями модернізації структури вищої освіти в контексті Болонського процесу (О. Боньковський, А. Вовкогон, В. Грубінко, Т. Димань, К. Левківський, М. Степко, В. Шинкарук та ін.); окремі аспекти законотворення у сфері освіти (В. Андрущенко, В. Огнев'юк та ін.), визначення ролі і місця управлінського лідерства керівника ЗВО (А. Кузьмінський, В. Олійник та ін.), результати моніторингу якості вищої освіти як пріоритетної передумови євроінтеграційних освітніх процесів (Л. Панченко, Л. Романюк та ін.), питання розвитку освіти після російсько-української війни (М. Винницький та ін.), роль університетів у розвитку регіональної економіки країни (О. Костюк та ін.).

Проте численні результати наукових пошуків українських учених щодо визначення стратегічних напрямів і локально-тактичних інструментів упровадження реформ у вищій освіті частково втратили свою актуальність з огляду на військово-політичні реалії країни, тому залишаються недослідженими стан наявних ресурсів і реалізація наявного потенціалу розвитку вищої школи України — через війну до європейського визнання.

Метою дослідження є об'єктивний аналіз реалій, напрацювання інструментів ефективного застосування наявних і пошук нових ресурсів університетської школи у вдосконаленні вітчизняної системи вищої освіти відповідно до глобальних викликів сьогодення та до повоєнного періоду розбудови України з урахуванням майбутніх європейських перспектив.

Досягненню окресленої мети сприяло застосування комплексу методів дослідження: *теоретичні* (узагальнення, аналіз, порівняльно-зіставний, абстрагування, конкретизації, систематизації), *емпіричні* (опитування, бесіда, пряме і непряме спостереження).

Реалії війни окреслюють конкретні напрями, явища з якими наша країна нині має справу та неминуче стикнеться в недалекому переможному повоєнному майбутньому. Тому слід акцентувати увагу на окремих чинниках і факторах, що зумовлюють розставлення дещо нових акцентів у реформаційних процесах вітчизняної вищої освіти.

На думку вітчизняного політтехнолога С. Гайдая³, тільки реалізація парадигми соціально-економічного характеру не “стабілізації”, а “розвитку” здатна забезпечити трансформацію України в по-справжньому вільну, заможну, “країну-моноліт свобод”. На цьому шляху українському суспільству доведеться пройти процеси *реконструкції* (не відновлення, а будівництва принципово нових об’єктів), *редемократизації* (перезапуск політичної еліти, перезавантаження політичного життя країни, створення громадянського соціально свідомого суспільства) та *реабілітації* (розроблення і впровадження системи програм психологічної стабілізації, оновлення і реабілітації ветеранів-військових та громадян, які постраждали від російської агресії, тощо).

Отже, у зв’язку з цим Україну очікують процеси, пов’язані зі зміною структури суспільства в частині утворення нових соціальних прошарків. До таких можемо віднести: *військовий прошарок* (військові, ветерани, волонтери та ін.), *нова громадянська еліта* (середній клас, міські інтелектуали, представники бізнесу, які будуть рухати реформацію суспільства шляхом активізації процесів самоорганізації територіальних громад, які еволюціонують від стану “аполітичності” через “без нас ніяк” і до “абсолютної участі в політичному житті країни”), *новий мігрантський прошарок* (хто повернувся і повернеться до України та які мають керуватись правилом “нічого не вимагаю і нічого мені не зобов’язані”, отже — потрібно готувати українське суспільство до толерантності та емпатійності) (С. Гайдай).

У зв’язку з цим вітчизняна система освіти передусім має витримати соціокультурне навантаження в царині людинотворення, подолання наслідків війни, психологічного травматизму і виснаження, зокрема в умовах освітнього середовища. Адже ціннісна криза, що поглиблювалася десятиліттями, стала тим чинником, який безпосередньо зумовив утворення ціннісної “довготривалої рецесії і деградації” і до певної міри сприяв розв’язанню РФ загарбницької кривавої війни.

Осмислення викликів зміни цінностей українського суспільства має стати головним завданням для вищої школи. Тому пріоритетами освітньої політики, на нашу думку, є вдосконалення змісту університетської освіти шляхом збагачення гуманістичними ідеями, поглядами, спрямованістю, кращими ідеалами української і світової культури. І на цій основі ми маємо вибудувати стратегію змін, випрацювати актуальний нормативно-регулятивний їх супровід та ефективно діяти на місцях.

У цьому контексті зростає роль національного виховання як пріоритетного освітнього складника, прикладне завдання якого полягає у формуванні у здобувачів освіти національних ціннісних орієнтирів на особистісному рівні, що передбачає цілеспрямоване створення умов для розвитку національної свідомості та самосвідомості кожного через “...становлення самодостатнього громадянина-

³ Гайдай С. Дня Перемоги не буде, влада в Києві перейде новій еліті, новий янукович в Україні [Ел. ресурс] / С. Гайдай. — Режим доступу: <https://youtube.com/watch?v=3xMftfy5-JA>.

патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків... формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності”⁴.

Події Майдану 2013—2014 років, гібридна війна на Сході України, анексія РФ Криму, розв'язана нею 24 лютого 2022 року повномасштабна загарбницька війна, непатріотична поведінка окремих жителів Донбасу як ніколи досі актуалізували проблему морально-духовного, патріотичного виховання громадян України, особливо молоді. Вважаємо, що ця проблема великою мірою спричинена відсутністю чітко сформульованої державної ідеології. Це пояснюється, зокрема, тим, що ст. 15 Конституції України проголошує: жодна ідеологія не може визначатися як обов'язкова⁵. Як учасник робочої групи з розробки основного Закону країни стверджую, що ця норма була компромісом у 1996 році між лівими й правими депутатами парламенту, котрі боялися диктату партії, яка переможе на виборах. Проте минув час, і нині потрібна як ніколи єдність духовного, політичного життя у напрямі реалізації європейських прагнень України.

Єдність народу у протистоянні жорстокій агресії російських вандалів мусить вилитись у змісті державницької ідеології України. Відповідно, ст. 15 Конституції України слід викласти в такій редакції: “Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія політичної партії не може визначатися державою як обов'язкова”⁶.

Своєю чергою ст. 85 Конституції України стосовно повноважень ВРУ слід доповнити тезою про те, що при визначенні засад внутрішньої і зовнішньої політики реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноцінного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору затверджує засадничі основи діяльності, спрямованої на економічний, соціальний розвиток держави, виховання громадянина — патріота України⁷.

У зв'язку з цим і ст. 116 Конституції в частині повноважень Кабінету Міністрів України має доповнюватися підсиленням положенням про те, що держава розробляє та здійснює програми патріотичного, фізичного й духовного розвитку громадян України⁸.

⁴ Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 : наказ МОН від 06.06.2022 № 527 [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotichnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy>.

⁵ Конституція України [Ел. ресурс]. — Ст. 15. — С. 19. — Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/commemorative_constitution_2021_2_pages_deleted.pdf.

⁶ Там само.

⁷ Конституція України [Ел. ресурс]. — Ст. 85. — С. 97. — Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/commemorative_constitution_2021_2_pages_deleted.pdf.

⁸ Конституція України [Ел. ресурс]. — Ст. 116. — С. 147. — Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/commemorative_constitution_2021_2_pages_deleted.pdf.

Усвідомлюючи всі аспекти функціонування освітньої сфери в умовах війни, ми передусім маємо відповісти на запитання: “Чого і як навчати студентів, щоб вони були спроможними відповідати на соціально-економічні, суспільно-політичні виклики?”. Тож значущості набувають кілька факторів.

Перший зумовлений діджиталізацією сучасного суспільства, що передбачає оновлення світоглядної підготовки майбутніх фахівців. Водночас домінування в освіті компетентісної парадигми підкреслює важливу роль міждисциплінарних знань людини, необхідних для оперування інформаційними масивами на шляху до пошуку й застосування нестандартних способів розв’язання нових проблем. За таких обставин чільне місце відводиться аналітичним здібностям особистості, вмінню критично сприймати, усвідомлювати, добирати необхідну інформацію, прогнозувати, виявляти типове та виняткове, знаходити способи розв’язання міждисциплінарних проблем тощо.

Другий фактор, пов’язаний із розбудовою добробуту країни на засадах інноваційного трикутника — поєднання виробництва, науки, освіти та бізнесу в єдину функціональну модель. Це зумовлює необхідність усвідомлення студентами змісту поняття “створити”, основою якого є дослідницько-творчий характер. До цього ж доєднується актуальне нині “відбудувати”, “відновити”, адже концептом мети вищої освіти має стати формування у здобувачів здатності створювати щось нове, відбудовувати власну державу, що своєю чергою зумовлює вдосконалення концептуально-прикладного супроводу навчального процесу.

Нині в умовах війни процес навчання великою мірою трансформувався. За нелюдських обставин — відключення світла, води, тепла, повітряних тривог, відсутності сталих контактів зі студентами надзвичайно важко організувати освітній процес, який зараз стає подібним до бою в окопах, де успіх бою вирішують солдат і командир середньої ланки. І що б не говорив генерал чи полковник, в окопі його не чути... Тобто сьогодні, в умовах війни, все залежить лише від викладача, його добросовісності, кваліфікації, творчості, здатності ефективно використовувати технічні засоби навчання, новітні інформаційні технології.

Варто зазначити, що НУБіП України задовго до воєнного стану, навчаючись в умовах пандемії, підготував необхідні електронні ресурси, сконцентрував усе на освітньому електронному порталі. Завдяки інформаційним ресурсам, засобам автономного живлення нам вдалося налагодити освітній процес.

Разом з тим запровадження воєнного стану на всій території України “...максимально загнало гуманітарну сферу життя країни в таке кризове екстремальне становище, коли необхідне швидке реагування, оперативні та дієві управлінські рішення з можливістю їх адаптувати відповідно до нестійких обставин, які, наприклад, у регіонах бойових дій змінюються надто спонтанно і, як правило, у сторону стрімкого погіршення ситуації”⁹. Зокрема, такі реалії є потужними ви-

⁹ Крамаренко І.С. Адаптація дистанційного навчання у вищій школі до умов воєнного стану / І.С. Крамаренко, Т.А. Корнішева, І.О. Сілютіна // Перспективи та інновації науки. — Серія: Педагогіка, психологія, медицина. — 2022. — № 4 (9). — С. 192.

кликами, з урахуванням яких освітяни змушені швидко реагувати, адаптуватися, вчасно приймати рішення, виявляти максимальну гнучкість, тісно комунікувати зі здобувачами тощо. Університет розробив реальний план дій колективу на випадок блекауту, що дозволив підтримувати його життєдіяльність і працездатність. Своєю чергою держава має сприяти оптимізації навчального процесу шляхом змін безпосередньо організації форм педагогічної взаємодії згідно з безпековою ситуацією. На жаль, далеко не на всі виклики управлінські осередки реагують вчасно.

Слід визначити негативні фактори, які поки мають стабільний характер і неминуче впливають на діяльність нашого і, загалом, усіх університетів: військова агресія, пандемія COVID-19; відсутність енергопостачання, холод; збідніння населення, неплатоспроможність; конкуренція іноземних університетів; зниження мотивації до праці, зарплати, добробуту науково-педагогічних працівників (НПП); зниження рівня підготовки випускників шкіл, коледжів; неможливість вчасно дістатися до університету, нестабільний Інтернет, зв'язок із студентами.

З огляду на закономірність таких причинно-наслідкових зв'язків слід виокремити низку особливостей, які відображають реалії університетського навчання в умовах воєнного часу:

- впровадження дистанційного та змішаного навчання, домінування асинхронних форм навчання, використання навчального порталу Elearn, сервісів Moodle, Google Classroom тощо;

- підвищені вимоги до НПП, значущість творчості та відповідальності, терпимість до студентів, наявність дедлайнів;

- широке застосування відеозанять, запис навчальних лекцій, роликів;

- постійний зв'язок зі студентами в лавах Збройних сил України, Національній гвардії, територіальній обороні, їх підтримка, турбота про душевно-моральний стан студентства, виховання патріотизму, здатності оберігати себе та інших;

- оперативне реагування на загрози ракетних ударів, обстрілів, переривання занять, наявність завдань для самостійного опрацювання, підготовлених місць для проживання студентства, готовність до можливого блекауту. Наявність підготовлених бомбосховищ, укриттів, альтернативних джерел резервного живлення;

- індивідуальний підхід до навчання студентів, врахування місця їх перебування, коригування графіків освітнього процесу, розвиток самостійної роботи студентів і сприяння їй;

- комплекс заходів із підтримки діяльності науково-педагогічних працівників, стимулювання творчості, допомога їм у подоланні наявних технічних проблем, недопущення морального вигорання;

- перебудова роботи університетської бібліотеки, збільшення фондів цифрових носіїв, забезпечення студентів навчальною літературою в електронному вигляді;

- співпраця з міжнародними партнерами, використання їхніх інформаційних ресурсів.

Слід зазначити, що українські вчені І. Твердохліб, М. Левченко, О. Кошелева, С. Ілляшенко, М. Кириченко та інші вивчають актуальні питання організаційно-педагогічного та програмного забезпечення дистанційного навчання в умовах воєнного стану¹⁰, особливості соціальної адаптації здобувачів вищої освіти¹¹, формування моделей надання освітніх послуг ЗВО, цифрової трансформації вищої освіти¹², а також досліджують наявний стан речей, виклики воєнного стану, окреслюють шляхи подолання і розв'язання існуючих проблем.

Попри означені проблеми вітчизняна вища освіта має низку досягнень у 2022 році: багатотисячна армія добровольців і волонтерів зі студентів і НПП, відновлення освітнього процесу в умовах війни та забезпечення відносно безпечного освітнього середовища, переміщення ЗВО з особливо небезпечних територій, реалізація оптимальних механізмів зарахування на навчання внутрішньо переміщених осіб, результативна вступна кампанія 2022 року, переведення на бюджетні місця 20 тис. здобувачів різних вразливих категорій, тотальна цифровізація освітнього процесу та управління ним, затвердження Стратегії розвитку вищої освіти, розгортання реформи військової освіти в напрямі синхронізації з НАТО, яка передбачає професіоналізацію Збройних сил України та інших оборонних структур, тощо.

У цьому контексті варто зазначити, що колектив НУБіП України, одностайно підтримуючи політику Президента, керівництва Збройних сил України, активно долучився до захисту Батьківщини. 96 співробітників, студентів стали до лав ЗСУ, 365 доєдналися до сил Тероборони, понад 1000 осіб стали волонтерами. Попри військовий стан колектив університету систематично і послідовно дотримувався курсу на змістовну профорієнтаційну роботу, діяльність підготовчих курсів, проведення предметної олімпіади, роботу з коледжами тощо, що й дало позитивні результати. Нині в університеті навчається 17 628 студентів; зокрема, на перший курс вступило 3772 особи, в магістратуру — 3005 осіб, що на 1,5 тис. більше порівняно з минулим роком. Зараховано 1743 особи на державне замовлення, що є одним із кращих результатів в Україні та першим серед агробіологічних університетів. Молодь, розуміючи складнощі післявоєнної відбудови, адекватно відреагувала на виклики часу. Найвище зростання чисельності продемонстрували 10 спеціальностей: агрономія, ветеринарна медицина, тваринництво, інженерія, геодезія, лісове господарство та ін. Проте є спеціаль-

¹⁰ Твердохліб І. Організаційно-педагогічне та програмно-технічне забезпечення дистанційного навчання в умовах воєнного стану / І. Твердохліб // Український педагогічний журнал. — 2022. — № 2. — С. 116—124.

¹¹ Левченко М. Особливості соціальної адаптації здобувачів вищої освіти до освітнього процесу в умовах воєнного стану / М. Левченко // Актуальні питання гуманітарних наук. — Дрогобич, 2022. — Вип. 52. — Т. 2. — С. 185—192.

¹² Ілляшенко С.М. Цифрова трансформація освітньої діяльності закладів вищої освіти України в умовах війни / С.М. Ілляшенко // Вища освіта за новими стандартами: виклики у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір: матеріали міжнар. наук.-метод. конф. (м. Харків, 10 травня 2022 р.). — Харків, 2022. — С. 7—10.

ності, до яких, на жаль, молодь втрачає інтерес: біотехнологія, облік і оподаткування, туризм, журналістика, маркетинг, електроенергетика та ін.

Ректорат, навчально-методична рада університету проаналізували розподіл студентів-першокурсників за галузями знань і виявили, що три чверті спеціальностей в університеті пов'язані з агросектором, біотехнологіями, харчовими технологіями, переробкою, соціальною сферою. Тобто гнучкий, раціональний університетський курс — поєднання агровиробництва, інформаційних технологій з гуманітарним напрямом виявився вдалим, дозволив збалансувати держзамовлення з контрактною формою навчання.

Слід зазначити, що минулого — 2022 року адекватні дії Вченої ради університету, ректорату, навіть попри військовий стан, сприяли тому, що вперше НУБіП України увійшов до переліку найкращих вітчизняних ЗВО світу за версією *QS World University Rankings*. До цього наш університет був у рейтингу країн Європи та Центральної Азії, що розвиваються. Цей рейтинг використовує не лише об'єктивні, а й суб'єктивні індикатори. Зокрема, британські дослідники враховують такі критерії: імідж в академічному середовищі, тобто оцінка університету науковцями, викладачами та представниками адміністрації інших закладів освіти — 40 %; оцінка якості освіти випускників роботодавцями — 10 %; індекс цитування наукових праць співробітників — 20 %; частка іноземних студентів — 5 %; частка іноземних викладачів — 5 %; співвідношення кількості студентів до кількості викладачів — 20 %¹³.

Серед 300 українських закладів вищої освіти ми посіли восьме місце, а серед київських ЗВО увійшли до трійки найкращих. Слід звернути увагу, що рейтинг університету є вирішальним фактором для наших абітурієнтів при вступі до НУБіП України.

Проблеми функціонування вітчизняної освітньої сфери в реаліях війни не залишають байдужими наших європейських партнерів. Так, 24 вересня 2022 року відбувся Конгрес Профспілки освітян Нідерландів за участю українського представництва, на якому висвітлювалися питання соціального захисту педагогів України. 28—29 вересня 2022 року в Брюсселі відбулося засідання Постійного Європейського комітету профспілок освіти з питань вищої освіти і науки за участю 30 країн Європи. На зібраннях було зазначено, що російське вторгнення в Україну спричинило низку серйозних проблем в українській освіті. Передусім це стосується людського капіталу, зокрема вимушено переміщених викладачів, студентів, а також переміщення, пошкодження і руйнування закладів освіти внаслідок бойових дій та цілеспрямованого ураження агресором цивільних об'єктів.

¹³ Ніколаєнко С. Керівник закладу освіти (організаційно-педагогічні та правові основи управлінської діяльності): підручник / С. Ніколаєнко. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: НУБіП України, 2019. — С. 179—180.

Слід зазначити, що в період з 2014 по 2022 рік в освітній сфері послідовно реалізовувалися дві фундаментальні реформи. Здійснювалися спроби реальної автономізації ЗВО, що наближає українську систему вищої освіти до європейської, а також упровадження трирівневості (бакалавр, магістр, доктор філософії), створення незалежної від МОН України системи забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), запровадження компетентнісного підходу до визначення змісту освіти на всіх рівнях базової освіти, зокрема у межах Нової української школи.

Однак нині ці трансформації об'єктивно призупинилися. Проте варто відзначити, що сьогодні зміни в чинному законодавстві частково врегульовують функціонування системи вищої освіти України в реаліях і певним чином окреслюють ключові напрями розвитку на повоєнне майбутнє. До таких нормативно-регулятивних актів належать: Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена наказом МОН України від 06.06.2022 № 527; Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022—2032 роки та Операційний план її реалізації у 2022—2024 роках (розпорядження КМУ від 23.02.2022 № 286-р); Постанова КМУ “Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти” від 16.12.2022 № 1392.

Постанова відображає прогнозовані зміни в переліку галузей знань і спеціальностей фахової передвищої і вищої освіти відповідно до вимог і практики Європейського Союзу, зокрема Міжнародної стандартної класифікації освіти (з додаванням окремої галузі “Безпека і оборона”, що відповідає актуальним потребам країни). Цей документ також пропонує деталізувати поняття “індивідуальна освітня траєкторія” для здобувачів вищої освіти в частині їхнього вибору освітньо-професійних програм і суб'єктів освітньої діяльності, що їх реалізують, видів, форм і темпу здобуття освіти, освітніх компонентів і рівня їх складності, розширити досвід реалізації міждисциплінарних освітніх програм на всі рівні вищої освіти, врегулювати питання освітньої кваліфікації, прав та обов'язків випускників таких програм і вдосконалити структуру стандартів вищої освіти. Вартим уваги є механізм запровадження в Україні коротких освітніх програм та часткових освітніх кваліфікацій, які зможуть стати важливими інструментами формування індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів вищої освіти; до того ж врегульовано основні питання присвоєння основних та додаткових професійних кваліфікацій у системі вищої освіти¹⁴.

У контексті нашого дослідження зазначимо, що нині чинна Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022—2032 роки та Операційний план її реалізації у 2022—2024 роках визначає пріоритети системи вищої освіти на довоєн-

¹⁴ Стратегія розвитку вищої освіти України на 2022—2032 рр. [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>.

ному етапі суспільства та економіки країни, а також головні характеристики, що будуть сформовані до 2032 року. Загалом виписані цілі та завдання Стратегії потребують реального переосмислення, необхідного для того, щоб стати дорожньою картою для відбудови та продовження реформування системи вищої освіти у повоєнний період, дотримання якої дозволить зменшити деструктивні наслідки, спричинені війною. Слід визначити першочергові кроки на 2023 рік: сформувати план укрупнення університетів, пошук шляхів відбудови матеріальної бази, підтримки науково-педагогічних працівників, створення умов для розширення автономії, співпраці з бізнесом, Збройними силами України, розроблення практичних рекомендацій щодо модернізації мережі ЗВО та ЗФПО, комунікації основних концептів модернізації мережі ЗВО та ЗФПО¹⁵. Слід критично оцінити намір корпоратизувати та приватизувати державні ЗВО як такий, що практично не має аналогів у Європі.

До існуючих п'яти стратегічних цілей (1) ефективність фінансового забезпечення системи управління вищою освітою, модернізація мережі, укрупнення ЗВО, підтримка дослідницьких університетів; 2) довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти, особливо у сприянні проведенню ЗВО досліджень для бізнесу, у розвитку державно-приватного партнерства, у застосуванні механізмів врегулювання питань академічної доброчесності; 3) забезпечення національної та міжнародної академічної мобільності студентів, підтримка мешканців тимчасово окупованих територій і вразливих груп населення, використання інноваційних технологій і новітніх засобів навчання в освітньому процесі, розвиток дослідницьких інфраструктур; 4) інтернаціоналізація вищої освіти шляхом узгодження структури вищої освіти і національної системи кваліфікацій відповідно до зобов'язань країн — членів Європейського простору вищої освіти, спрощення процедур визнання іноземних освітніх кваліфікацій, трансформація освіти в секторі безпеки та оборони відповідно до доктринальних підходів і принципів НАТО; 5) привабливість ЗВО для академічної кар'єри, зокрема в частині розширення пропозицій міждисциплінарних і подвійних програм, дуальної та інших форм здобуття освіти, підсилення управлінської підготовки керівного складу закладів вищої освіти)¹⁶ слід розробити розділи участі ЗВО в обороні держави та післявоєнній відбудові, перебудові діяльності університетів в нових умовах, способів повернення в Україну науково-педагогічних працівників та студентів.

Очікуваним результатом реалізації оновленої Стратегії є створення сучасної ефективної системи вищої освіти, яка має гідну репутацію та є конкурентоспро-

¹⁵ Стратегія розвитку вищої освіти України на 2022—2032 рр. [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>.

¹⁶ Там само.

можною на внутрішньому і світовому ринках освітніх послуг, допоможе у відбудові країни, посилить її безпеку, задовольнить потреби громадян, економіки та суспільства.

Зауважимо, що реалізація стратегічних напрямів і ключових завдань має відбуватися з урахуванням нинішніх реалій надзвичайного стану. Водночас постає питання про врегулювання болючих проблем фінансового характеру, взаємодії з бізнесом, роботодавцями, що очевидно є гальмівними чинниками в досягненні окреслених цілей Стратегії.

На жаль, стартові позиції стану наших ЗВО є досить слабкими, тому маємо невтішні показники освітянських реалій, які ще загострила війна. Зокрема, варти ми уваги є такі показники фінансування ЗВО в Україні та світі у зіставній площині: Гарвардський університет має річний бюджет 36,7 млрд дол. США, Єльський університет — 20,8 млрд дол., Стенфордський університет — 18,7 млрд, Масачусетський технологічний інститут — 11,2 млрд, Університет штату Айова — 1,3 млрд, Гумбольдтський університет Берліна — 454 млрд, Варшавський університет наук про життя — 137 млн дол. США, відповідно українські ЗВО: КНУ імені Тараса Шевченка — 1899,7 млн грн (67,5 млн дол. США), НТУУ “КПІ імені Ігоря Сікорського” — 1724,4 млн грн (61,3 млн дол.), НУБіП України — 1465,1 млн грн (52,1 млн дол.), Національний університет “Львівська політехніка” — 1156,2 млн грн (41,1 млн дол.), ХНУ імені В.Н. Каразіна — 913 млн грн (32,5 млн дол.), НПУ імені М.П. Драгоманова — 429,2 млн грн (15,3 млн дол.)¹⁷. Зазначимо також, що загальні витрати на фінансування вищої освіти України у 2020 році становили 22,4 млрд грн, або 796 млн дол. США, у 2023 році ці показники знижено ще на 19 %. При цьому попередні розрахунки показують, що лише на відбудову зруйнованих агресором університетів, шкіл потрібно щонайменше 95 млрд дол. США.

Важливим фінансовим маркером також є заробітна плата професора в Україні та світі; очевидно, що ці показники аж ніяк не на користь вітчизняних освітян. Так, у США цей показник в середньому становить 11 000 доларів, в Німеччині — 6200 дол., Китаї — 1500 доларів, Польщі — 1200 дол., в Україні — 450 дол. Проблема заробітної плати у вищій школі не стоїть осторонь реформування заробітних плат в Україні в цілому. Адже частка заробітної плати у ВВП України сягає близько 30 %, в ЄС — 64 %, а в США — 75 %. Тому повоєнна відбудова передбачатиме також і розробку та ухвалення нового Закону про оплату праці.

З орієнтиром на майбутнє в Стратегії визначені такі очікувані результати-маркери успішного реформування вищої освіти України до 2032 року: 80 % здобувачів вищої освіти не стикалися з проявами корупції, дискримінації, недобросовісності; 20 вітчизняних ЗВО входять до 1000 найкращих університетів світу; 200 тис. іноземних здобувачів освіти навчаються в українських вишах;

¹⁷ За інформацією із сайтів представлених університетів.

1 млн осіб отримали визнання результатів неформальної, інформальної освіти; впровадження у 50 ЗВО дуальної освіти; приватний капітал залучено в екосистему 70 ЗВО¹⁸. Напевно, цей розділ слід доповнити конкретними розрахунками щодо відбудови зруйнованих університетів, навчальних корпусів, гуртожитків.

Життя показало, що обраний Україною вектор розвитку співпраці з ЄС, США є об'єктивно правильним. Актуальність цієї тези підтверджує Європейська стратегія вищої освіти, затверджена Євросоюзом 2022 року саме напередодні війни.

Очевидно, що презентовані позиції вітчизняної Стратегії мають бути доповнені реальними планами, продиктованими війною, але мусять також забезпечити ефективну інтеграцію Цілей Європейської стратегії вищої освіти до 2030 року в систему вітчизняних ЗВО, що спрямовано на підтримку університетів в ЄС та Україні, зокрема, щодо забезпечення адаптації до мінливих умов, сприяння стабілізації та відновленню країн Європи після пандемії COVID-19 та після російсько-української війни¹⁹.

Відповідно, можемо стверджувати, що нині ми спостерігаємо зміну європейської політики від акцентування координації політики на рівні ЄС до акценту на організаційній складовій на рівні університетів у формі розвитку університетських альянсів, що підкреслює важливість транскордонної співпраці між університетами у Європі²⁰.

Загалом Європейська стратегія ставить за мету долучити до освітнього процесу більше талановитої молоді за рахунок держави. Тому серед пріоритетів у вищій освіті Європи, очікуваних до 2030 року, визначено такі показники: 45 % людей у віці 25—34 років мають здобути вищу освіту, 60 % дорослого населення навчаються упродовж останніх 12 місяців, 80 % повинні мати базові цифрові навички та 20 млн спеціалістів з ІКТ мають бути задіяні у виробництві²¹. На нашу думку, ці цілі є абсолютно прийнятними і для нашої країни. Проте вони потребують перегляду підходів до формування держзамовлення, дотримання положень ст. 51 Закону "Про вищу освіту" щодо того, що понад 51 % абітурієнтів мають навчатись безкоштовно.

Оцінюючи кроки України в минулому на шляху до євроінтеграції, по-новому усвідомлюється і приєднання України до Болонського процесу, підписантом

¹⁸ Стратегія розвитку вищої освіти України на 2022—2032 рр. [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>.

¹⁹ Commission Communication on a European strategy for universities [El. resource]. — URL: <https://education.ec.europa.eu/document/commission-communication-on-a-european-strategy-for-universities>.

²⁰ The European university alliances — an examination of organizational potentials and perils / Peter Maassen, Bjorn Stensaker, Arianna Rosso [El. resource] // Higher Education. — 2022. — URL: <https://doi.org/10.1007/s10734-022-00951-4>.

²¹ Commission Communication on a European strategy for universities [El. resource]. — URL: <https://education.ec.europa.eu/document/commission-communication-on-a-european-strategy-for-universities>.

якого був автор статті. Що було б із нашою освітою і де були б ми сьогодні без цього стратегічного рішення у 2005 році?

Євросоюз поставив серйозні цілі щодо реалізації Європейської стратегії, з огляду на які для нас як ніколи важливими є співпраця з європейськими університетами, входження українських ЗВО до Європейських університетських альянсів.

Напевно, для вітчизняних ЗВО зазначене має реалізовуватись за кількома напрямками: посилення європейського виміру у вищій школі та дослідженнях (Еразмус+ для студентської мобільності, Горизонт Європи для дослідників); підтримка університетів як провідників європейського способу життя (якість, різноманітність та інклюзивність, демократичні практики та академічна свобода); розширення участі університетів в реалізації зеленого переходу та цифрових трансформацій; підсилення ролі університетів, їхньої конкурентоспроможності на світовій арені; поглиблення міжнародної співпраці²².

Зазначимо, що серед останніх кроків університетської спільноти Європи є намір мати загальноєвропейський диплом і студентський квиток. Це досить цікавий інтеграційний крок.

Активізація міжнародної діяльності, подолання мовного бар'єра, входження НУБіП України найближчим часом до одного із створюваних Європейських університетських альянсів є пріоритетним завданням університету на найближчі роки.

Принагідно не можемо вкотре не звернути увагу на тему створення дослідницьких університетів, які де-юре в Україні є, а де-факто їх немає. Незрозуміла позиція уряду, який протягом останніх років блокує цей процес.

Узагальнюючи світову практику становлення й розвитку дослідницьких університетів, слід зазначити, що підґрунтям для високого конкурентного статусу університетів світового класу на міжнародній арені та вітчизняних вишів є саме дослідницькі стратегії та їхня успішна реалізація з урахуванням світового досвіду і перспектив розвитку України²³. До визначальних чинників трансформації вітчизняних інституцій в елітні дослідницькі університети як заклади світового класу (рівня) відносимо такі: концентрація талантів, ефективні законодавство та менеджмент, достатність ресурсів тощо.

Сучасні тренди розвитку вищої освіти в Європі та світі відображені у найвідоміших моделях дослідницьких університетів. Ознакою рівня університету, його престижності є стан наукової та інноваційної роботи. Невипадково Гум-

²² Ніколаєнко С. Керівник закладу освіти (організаційно-педагогічні та правові основи управлінської діяльності) : підручник / С. Ніколаєнко. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : НУБіП України, 2019. — 408 с.; Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України / Василь Шинкарук // Вища школа. — 2007. — № 5. — С. 3—8.

²³ The process of building European university alliances: a rhizomatic analysis of the European Universities Initiative [El. resource] / Antonin Charret, Maia Chankseliani // Higher Education. — 2022. — P. 183. — URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10734-022-00898-6>.

больдтська університетська модель (*research university model*, Німеччина, США) базується на принципах двох свобод — свободи викладання і свободи навчання; інтеграції викладання і дослідження та ідеї “освіти через дослідження”; свободи самостійного пошуку істини; упровадження семінарської системи навчання як основи для діяльності викладацько-студентської спільноти.

Натомість Нордична, Скандинавська модель (*Nordic welfare state university model*) — це модель державної централізованої вищої освіти, в якій сектор вищої освіти відповідає державній політиці і цілком перебуває в руках держави. Ця модель характеризується відсутністю освітнього ринку праці та безкоштовністю освіти²⁴.

Рухаючись шляхом новацій, університети мають нарощувати обсяг наукових досліджень. Зокрема, НУБіП України навіть в умовах воєнного стану на кінець 2022 року виконав досліджень майже на 70 млн грн, із них 38 млн — за загальним фондом, що є одним із кращих показників в Україні. Частка коштів на дослідження в бюджеті ЗВО має бути на рівні 25 %, а в довоєнній Україні він був на рівні 1-2 %.

Європейський вектор розвитку, саме життя вимагає рішучого перегляду ставлення до дослідництва, зокрема участі студентів у цій діяльності, створення умов для такої надважливої роботи. Широкого розповсюдження має набути процес створення різних центрів, лабораторій, які були б корисні бізнесу в повоєнній Україні. Цікавим тут є досвід нашого університету зі створення Кластера цифрової енергетики, до якого ввійшли підприємства ДТЕК, низка об'єктів обленерго, установи НАНУ (за ініціативи професора В. Каплуна).

Отже, країни ЄС здобувають досвід реалізації стратегії розвитку університетів, дослідницьких зокрема, що регламентується рекомендаціями, задекларованими в Комюніке Європейської комісії від 18 січня 2022 року (*Communication from the Commission on a European Strategy for Universities*). Представлені пропозиції щодо співпраці у сфері вищої освіти спрямовані на підсилення внеску освітніх інституцій у життя суспільства країн Європейського Союзу, на участь вишів Європи в реалізації транснаціональних освітніх програм, у бік напрацювання можливостей із присудження спільних освітніх ступенів, щодо ефективної реалізації спільної дослідницької діяльності та інструментів Європейського простору вищої освіти²⁵.

Загалом транснаціональні альянси мають втілити майбутнє вищої освіти в ЄС з амбітною метою офіційно закріпити існування об'єднаних європейських університетів до 2025 року (Європейська комісія). З цією метою заплановано усунути правові та адміністративні бар'єри між державами-членами для поси-

²⁴ Ніколаєнко С. Керівник закладу освіти (організаційно-педагогічні та правові основи управлінської діяльності): підручник / С. Ніколаєнко. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: НУБіП України, 2019. — С. 185.

²⁵ Commission Communication on a European strategy for universities [El. resource]. — URL: <https://education.ec.europa.eu/document/commission-communication-on-a-european-strategy-for-universities>.

лення співпраці, розробити стійкі та довгострокові механізми фінансування й побудувати нову структуру управління вищою освітою в ЄС²⁶. Важливо, щоб вітчизняні університети, Міністерство освіти і науки України, НАПН України активно долучились до цих процесів.

З огляду на викладене вище, Вчена рада НУБіП України виокремила низку факторів сприяння розвитку міжнародної конкурентоспроможності університету:

- залучення найпродуктивніших у дослідницькому плані професорів та викладачів, найталановитіших студентів, розбудова якісного академічного й культурного університетського середовища;
- участь університету в Європейському альянсі університетів, залучення коштів міжнародних грантів та програм;
- здійснення проривних досліджень, які визнаються науковою спільнотою у світовому масштабі;
- створення низки лабораторій, центрів спільно з бізнесом для вирішення гострих технологічних проблем;
- можливості залучення державних фондів/грантів на дослідження, інвестування у розбудову інфраструктури забезпечення освітнього і наукового процесів;
- тісний зв'язок наукових досліджень та викладання, сучасна система дистанційного навчання;
- роль держави у підтримці, посиленні автономії та диверсифікації ресурсної бази.

Ці фактори значною мірою спрямовані на створення стійких зв'язків між освітою, науковими дослідженнями та інноваційною промисловістю. Водночас їх стратегічний характер полягає у підтримці можливостей здобувачів вищої освіти щодо навчання упродовж життя з оперттям на формування ціннісного світогляду в університетському середовищі в умовах загроз національній та глобальній безпеці.

Висновки і перспективи досліджень

Безсумнівно, що подальші зміни у вищій освіті України з урахуванням кращих зарубіжних практик необхідні, але при цьому мусимо не втратити позитивні аспекти вітчизняного минулого й сьогодення.

На науково-педагогічні колективи держава покладає велику відповідальність — зберегти університети, дослідництво, ефективно господарювати, готувати кваліфіковані кадри, затребувані економікою, нашою армією, країною в цілому, дбати за те зерно, з якого виросте майбутній урожай.

Водночас для освітян нашої країни актуальності набувають багато питань, а саме: що змінила і змінить війна в усіх аспектах функціонування й розвитку віт-

²⁶ The process of building European university alliances: a rhizomatic analysis of the European Universities Initiative [El. resource] / Antonin Charret, Maia Chankseliani // Higher Education. — 2022. — URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10734-022-00898-6>.

чизняної вищої освіти? Яка саме відбулася трансформація особистісних і ментальних якостей загалом українців і здобувачів вищої освіти зокрема? На які виклики ще доведеться відповідати та які переваги вітчизняної вищої освіти можуть слугувати потужним драйвером її розвитку в повоєнному майбутньому? Який шлях має здолати система вищої освіти України — через війну до європейського визнання?

Отже, в контексті досліджуваної проблеми і з урахуванням викладеного вище пропонуємо такі напрями реформування вітчизняної вищої школи на шляху гармонізації з європейським освітнім простором:

- зміцнення авторитету вищої освіти України, випускників університетів, реалізація завдання із забезпечення галузей економіки, особливо ІТ, оборонного та аграрного секторів кваліфікованими кадрами, їхнє працевлаштування;

- реальна взаємодія з бізнесом, збільшення запитів на наукові розробки вчених, їх практичну реалізацію. Організація сучасної бізнес-практики, створення навчально-наукових центрів, лабораторій, підвищення ефективності навчально-дослідних господарств, виробництв;

- розвиток науково-дослідної роботи, вплив теоретичних досліджень на розвиток академічної науки як в Україні, так і за її межами;

- підвищення стійкості вищої освіти, широке запровадження онлайн-освіти, збільшення кількості різноманітних навчальних курсів, розвиток освіти дорослих, активізація міжнародної діяльності;

- підвищення якості освітнього процесу, запровадження проблемного, “перевернутого” та інших сучасних форм навчання;

- реальна автономія і водночас співпраця ЗВО України, посилення ролі та відповідальності колективів кафедр, інститутів, факультетів, відокремлених підрозділів і навчально-дослідних господарств;

- формування у студентства здатності до постійного оновлення знань, пошук талановитих вихованців, ефективних методів мотивації студентів і викладачів, їхній соціальний захист.

Список використаних джерел:

1. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: наказ МОН від 06.06.2022 № 527 [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotichnoho-vykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy>.

2. Томенко М. Сковородинівська Україна: як вивчати, популяризувати і шанувати Великого Українця / М. Томенко // Духовний код української ідентичності у вимірі міжкультурної комунікації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10—11 листопада 2022 р.). — Київ, 2022. — С. 17—18.

3. Гайдай С. Дня Перемоги не буде, влада в Києві перейде новій еліті, новий янукович в Україні [Ел. ресурс] / С. Гайдай. — Режим доступу: <https://youtube.com/watch?v=3xMftfy5-JA>.

4. Конституція України [Ел. ресурс]. — Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/commemorative_constitution_2021_2_pages_deleted.pdf.

5. Крамаренко І.С. Адаптація дистанційного навчання у вищій школі до умов воєнного стану / І.С. Крамаренко, Т.Л. Корнішева, І.О. Сілютіна // Перспективи та інновації науки. — Серія: Педагогіка, психологія, медицина. — 2022. — № 4 (9). — С. 192—205.

6. Твердохліб І. Організаційно-педагогічне та програмно-технічне забезпечення дистанційного навчання в умовах воєнного стану / І. Твердохліб // Український педагогічний журнал. — 2022. — № 2. — С. 116—124.

7. Левченко М. Особливості соціальної адаптації здобувачів вищої освіти до освітнього процесу в умовах воєнного стану / М. Левченко // Актуальні питання гуманітарних наук. — Дрогобич, 2022. — Вип. 52. — Т. 2. — С. 185—192.

8. Ілляшенко С.М. Цифрова трансформація освітньої діяльності закладів вищої освіти України в умовах війни / С.М. Ілляшенко // Вища освіта за новими стандартами: виклики у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір : матеріали міжнар. наук.-метод. конф. (м. Харків, 10 травня 2022 р.). — Харків, 2022. — С. 7—10.

9. Ніколаєнко С. Керівник закладу освіти (організаційно-педагогічні та правові основи управління діяльністю) : підручник / С. Ніколаєнко. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : НУБіП України, 2019. — 408 с.

10. Стратегія розвитку вищої освіти України на 2022—2032 рр. [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/opublikovano-strategiyu-rozvitku-vishoyi-osviti-v-ukrayini-na-2022-2032-roki>.

11. Commission Communication on a European strategy for universities [El. resource]. — URL: <https://education.ec.europa.eu/document/commission-communication-on-a-european-strategy-for-universities>.

12. The European university alliances — an examination of organizational potentials and perils / Peter Maassen, Bjorn Stensaker, Arianna Rosso [El. resource] // Higher Education. — 2022. — URL: <https://doi.org/10.1007/s10734-022-00951-4>.

13. The process of building European university alliances: a rhizomatic analysis of the European Universities Initiative [El. resource] / Antonin Charret, Maia Chankseliani // Higher Education. — 2022. — URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10734-022-00898-6>.

14. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України / Василь Шинкарук // Вища школа. — 2007. — № 5. — С. 3—8.

Надійшла до редакції 23.01.2023

Stanislav Nikolaenko. Higher Education in Ukraine — through War to European Recognition

The article analyzes the realities of the functioning of higher education under martial law in the context of the problem under study, proposes tools for the effective use of existing university resources to transform the paradigm of "survive and endure" to the paradigm of "live, recover and develop" in accordance with the global challenges of today and the projected post-war period development in Ukraine. The relevance of the scientific research was revealed in view of the existing threats of socio-cultural, economic, national, military and political nature, which is due to the war of aggression unleashed by Russia. The factors that influence the development of higher education in Ukraine in general and NULES are identified and analyzed. The negative factors that are unstable and affect the activities of the university are identified. A set of features reflecting the realities of university education under martial law is highlighted, attention is paid to the dynamics of the current legislation, which partially regulates the functioning of the higher education system of Ukraine and outlines the key areas of development for the post-war future period. The author presented statistics on the financing of higher education institutions in

Ukraine and the world in a comparative and comparable plane, presented positions that should ensure the effective integration of the goals of the European Higher Education Strategy into the national university environment. The factors contributing to the development of international competitiveness of domestic universities on the example of NULES of Ukraine are highlighted the main directions of reforming the national higher education on the way to harmonization with the European educational space are outlined. Attention is focused on further changes in higher education, which should be applied using the best practices of Europe and the West, based on the positive aspects of the national present and past practices of Europe and the West, based on the positive aspects of the national present and past.

Key words: higher education, European educational space, higher education institutions, Higher Education Development Strategy, educational process, distance learning, state of emergency.